

Flóra Húnavatnssýslu

Hörður Kristinsson

Náttúrufræðistofnun Íslands, Borgum við Norðurlóð, Akureyri

aðalheimild að þessari samantekt.

1. Inngangur

Á fyrri hluta tuttugustu aldar, þegar kominn var kraftur í rannsóknir á íslensku flórunni og útbreiðslu plantna, tíðkaðist það nokkuð að menn tækju fyrir ákveðin landssvæði, fóru kerfisbundið um þau og skrifuðu héraðsflóru sem síðan birtust á prenti. Dæmi um slíkar eru Flóra Melrakkaslétta (Steindór Steindórsson 1941), Plöntuskrá úr Kelduhverfi (Helgi Jónasson 1945), Gróður í Öxarfirði og Núpasveit (Ingimar Óskarsson 1946), Flóra Grímseyjar (Steindór Steindórsson 1954, 1964), Flóra Snæfellsness (Steindór Steindórsson 1968), Flóra Mývatns-sveitar (Helgi Jónasson 1972), Flóra Hríseyjar og Flóra Eyjafjarðar (Ingimar Óskarsson 1930, 1949), Flóra Siglufjarðar og Flóra Skagafjarðar (Guðbrandur Magnússon 1964, 1988). Á síðari árum hefur það hins vegar fallið úr tísku að gefa út héraðsflóru, og sumar eru aðeins til í handriti en hafa aldrei verið prentaðar. Í stað þess hefur meira verið unnið á landsvísu og upplýsingum verið safnað í gagnagrunn. Það gefur að vísu betri yfirsýn yfir allt landið, en hætt er við að ekki sé farið eins kerfisbundið um einstök héruð.

2. Húnavatnssýsla

2.1. Fyrri rannsóknir

Ef við lítum á Húnavatnssýslu, þá hefur ekki mikið verið skrifað um flóru þess svæðis. Það ítarlegasta, og nánast eina héraðsflóran, er líklega ritgerð Stefáns Stefánssonar um Flóru Vatnsdals. Hún birtist í ritum hins danska náttúrufræðifélags árið 1894 og er titill hennar "Fra Islands Vækstrige II. Vatnsdalens vegetation".

Auk Stefáns hafa Steindór Steindórsson og Eyþór Einarsson skoðað gróður á ýmsum stöðum í Húnavatnssýslu, einnig Helgi Hallgrímsson og Hörður Kristinsson. Sá síðastnefndi fór einkum kerfisbundið um þau svæði sem ekki höfðu verið skoðuð áður. Lítið af þessum gögnum hefur verið birt á prenti, nema skýrslan um Náttúruverndarkönnun á virkjunarsvæði Blöndu sem var birt á vegum Orkustofnunar árið 1977. Gögn frá öllum þessum aðilum eru varðveitt í gagnagrunni Náttúrufræðistofnunar Íslands, sem er

2.2. Fjölbreytni tegunda

Þegar gróður mismunandi héraða er borinn saman, er kannske tvennt sem mönnum kemur í hug. Í fyrsta lagi hversu vel svæðið er gróið, þ.e. hversu samfelldur gróðurinn er, og í öðru lagi tegundafjölbreytnin. Þetta tvennt þarf alls ekki að fara saman. Vel gróin lönd hafa oft hlutfallslega fáar tegundir, einkum ef um er að ræða mikið flatlendi, eða frjósöm og áburðarrík lönd. Fjölbreytni gróðurs fer gjarnan saman með fjalllendi, mishæðóttu landslagi og mismunandi snjóalögum.

Við getum notað gagnagrunninn til að meta tegundafjölbreytni svæða. Það er þó engan veginn einfalt mál, því þess þarf að gæta að fjöldi tegunda sé metinn alls staðar á sama hátt. Hægt er að fá mjög mismunandi fjölda tegunda eftir því m.a. hvaða mörk eru sett varðandi slæðinga, og hvernig telja skal undanfilla.

Ef við skoðum tegundafjölda nokkurra sýslna á sambærilegan hátt, kemur í ljós að Húnavatnssýsla hefur tiltölulega lága tegundafjölbreytni, eða um 330 tegundir. Í þeirri tölu eru allar villtar tegundir, og einnig slæðingar sem eru orðnir ílendir í landinu, og er þá miðað við þær tegundir sem er stórletraðar í Íslensku Plöntutali, sem út kom á vegum Náttúrufræðistofnunar árið 2008. Til samanburðar gefur samsvarandi mat fyrir Skagafjarðarsýslu 370, Eyjafjarðarsýslu 405 og Árnessýslu 395.

2.3. Hvaða þættir ákvarða tegundafjölbreytni á Íslandi?

Um helmingur allra plantna á Íslandi eru algengar um land allt, og að sjálfsgöðu einnig í Húnavatnssýslu. Hinn helmingurinn hefur takmarkaða útbreiðslu á einhvern hátt. Allmargar eru mjög sjaldgæfar, finnast kannske aðeins á einum eða tveimur eða örfáum stöðum. Svo eru allmargar sem eru bundnar ákveðnu loftslagi, landslagsþáttum, snjóalögum, jarðhita eða einhverjum öðrum aðstæðum sem misskipt er eftir landshlutum. Yfirleitt er um að ræða hóp tegunda, sem oft sýna sama útbreiðslumynstur.

Dæmi um þessa tegundahópa eru **hitakærar**

tegundir sem gjarnan vaxa syðst á landinu, ná kannske eitthvað norður með ströndum Vesturlands og Austfjarða, og slá sér sumar niður á sumarheitustu stöðum norðan- og austanlands, í innanverðum Eyjafirði, Fljótsdalshéraði og Vopnafirði. Í öðru lagi **landrænar tegundir**, sem vaxa aðeins þar sem loftslag er landrænast, þ.e. í innsveitum á miðju Norðurlandi og Fljótsdalshéraði, eða hálendinu norðan Vatnajökuls og Hofsjökuls. Í þriðja lagi má nefna tegundir sem aðhyllast **snjóþung láglandissvæði**, en það eru stórir hlutar Vestfjarða, útskagarnir báðum megin Eyjafjarðar, og nyrsti hluti Austfjarða frá Reyðarfirði norður í Borgarfjörð. Í fjórða lagi mætti nefna **hálfjallategundir**, þ.e. plöntur sem vaxa gjarnan á háum fjöllum, oftast frá 700 upp í 1600 m.

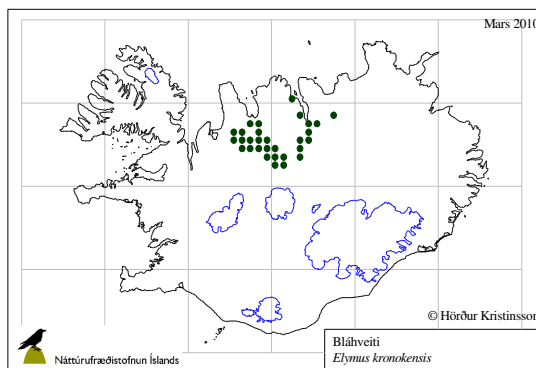
Það sem síðan ákvarðar tegundafjölbreytni einstakra landshluta er hversu miklu þeir ná til sín af þessum tegundahópum. Hér stendur Húnavatnssýslan illa að vígi, og skýrir það einkum þá tegundafæð sem einkennir hana. Hitakærar tegundir ná lítið til hennar, hún nær í jaðarinn og nokkrum landrænum tegundum innst inni á heiðunum, skortir há strandfjöll sem draga að sér mikil snjóalög, eins og er á Tröllaskaga. Þó bætir Skaginn hér nokkuð úr skák, því fremur snjóþungt er á Skagaströnd og fjallendi Skagans.

2.3. Útbreiðslumynstur innan Húnavatnssýslu

En skoðum nú nánar Húnavatnssýsluna sjálfa. Lítum á hvar tegundir með takmarkaða útbreiðslu finnast þar helst, og hvar sjaldgæfustu tegundirnar eru staðsettar. Það kemur fljótt í ljós, að svæði innan sýslunnar eru afar mismunandi. Mesta athygli vekur Skaginn. Hann hefur dregið til sín fleiri sjaldgæfar plöntur en nokkurt annað svæði í sýslunni. Þar á meðal eru nokkrar tegundir sem aðhyllast snjóþungar útveitir. Sem dæmi má nefna þúsundblaðarós sem fundist hefur við Steinnýjarstaði á Skagaströnd, skollaber á Austurnúpi við Torfadalsvatn og við Selfell á Skagaheiði. Ígulstör og skjaldburkni vaxa einnig víða við Skagastrandarfjöllin. Dílaburkni hefur fundist við Fannhólahrygg í Norðurárdal, og er það eini fundarstaðurinn í Húnavatnssýslu. Dökkasef vex á nokkrum stöðum úti á Skaga, á Fjalli, Steinnýjarstöðum, Þúfnavöllum í Hrafndal, og á Þverárfjalli á mótis við Pokafell. Þetta eru einu öruggu vaxtarstaðirnir á Norðurlandi, það er annars þekkt frá Vestfjörðum og á Austurlandi. Sifjarsóley hefur fundist utan í Spákonufelli, og grænlija í suðurhlíðum Sandfells á Skaga. Fjallabrúða er fundin á nokkrum fjöllum, Fjallsöxl, við Svínahnjúk og í fjöllum meðfram Langadal. Lyngjafni

er fundinn á örfáum stöðum yst úti á Skagaheiði, en litunarjafni er þar algengur. Hann er hins vegar víðar í sýslunni, bæði inn af Grænumýrarungu, við Gafl í Viðidal og á Hveravöllum á Kili. Lotsveifgras er víða í Skagafjöllum, og síðan aftur á fjöllum við Langjökul, Kráki og Þjófalafjöllum.

Næst á eftir Skaganum eru það heiðarnar inn af Húnavatnssýslunni, sem hafa all margar einkennistegundir. Þær ná í jaðarinn á útbreiðslusvæði ýmissa landrænna tegunda. Þar má nefna rauðstör, dvergstör og móastör sem eru víða á heiðunum, og nær móastörin raunar vel niður í byggð við Vatnsdalinn og Húnaflóann. Hvítstör er fundin á Hveravöllum, við Krákshraun og á Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðum. Fjallkrækill er sjaldséð tegund sem fundist hefur á Grímsunguheiði og austan í Helgufelli við Kjöl. Tvær landrænar hálfjallategundir, fjallavorblóm og snækobbi eru hvergi þekktar í sýslunni nema í fjöllum norðvestan Hveravella við norðausturhorn Langjökuls. Að lokum er vert að minnast á þrjár tegundir, sem eiga erfitt uppdráttar í beitarlöndum eins og þeim sem einkenna mestan hluta heiðanna. Fyrst vil ég nefna línarfá sem vex í hólum bæði í Eyjavatni og Friðmundarvatni vestara á Auðkúluheiði, en auk þess við Efri-Núp í Miðfirði. Skrautpunktur er einnig í Friðmundarvatnshólma, og burkninn þrílaufungur er bæði þar og í Eyjavatnshólma. Sá síðastnefndi er einnig víða úti á Skaga.

1. mynd. Kort sem sýnir útbreiðslu bláhveitis á Íslandi.

Á eftir heiðunum koma svo ýmis önnur svæði með færri einkennistegundir. Athyglisverð tegund Austur-sýslunnar er bláhveiti sem er algengt í Svartárdal, Blöndudal og ofanverðum Langadal. Þetta er vesturjaðar útbreiðslusvæðis þess á Íslandi, en það er algengt einnig í inndölum Skagafjarðar og í Eyjafjarðardal (1. mynd). Kjarrhveiti vex í Hrútey við Blönduós, en ekki vítað um það annars staðar í sýslunni. Kattarjurt og hnúðsef vaxa í og við vötnin í Refasveit og Kollugerðisvatni. Álftalaukur mun vera í Svína-

vatni. Að lokum mætti nefna Aronsvönd við Ártún og Máfabjarg í Blöndudal, og í Marðar-núpsgili í Vatnsdal. Klappadúnurt er fremur hitakær tegund sem fundist hefur á nokkrum stöðum í Vatnsdalnum. Reyniviður hefur lengi verið þekktur í Hvammsurð í Vatnsdal, en ekki er kunnugt um villtan reynivið annars staðar í sýslunni. Bergsteinbrjótur er einnig fundinn á nokkrum stöðum í Vatnsdal, og einnig í Hvarfsgljúfri í Víðidal. Efjugras hef ég fundið við Stóru-Giljá. Beitilyng, sem heita má algengt um allt land en vantar á Vestfjörðum, er aðeins skráð á þrem stöðum í Húnavatnssýslu: Pokafelli á Skaga, Sauðanesi við Blönduós, Holtsbungu við Laxá á Ásum.

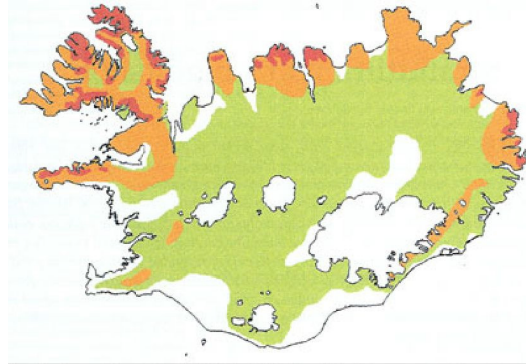
Á Þingeyrum hefur klóajurt vaxið um langan aldur, og er það eini fundarstaðurinn á Íslandi. Það var Hulda Stefánsdóttir sem veitti henni fyrst athygli þar í túninu snemma á síðustu öld, en talið er að hún hafi verið ræktuð þar á meðan klaustrið var starfandi. Hún endurfannst svo aftur síðastliðið sumar við fornleifarannsóknir.

Við Vesturhópið hafa fágætar tegundir fundist í Litluborgarkötlum, bæði keldustör og þrenningarmaðra.

Fáeinar plöntur sem eru víða úti á Skaga, eru einnig á Vatnsnesi. Þar má nefna brönugrös og hjartatvíblöðku. Fjallabláklukka er sjaldséð fjallategund sem vex á Vatnsdalsfjöllum, en ekki þekkt annars staðar í sýslunni. Jöklaklukka er bæði á Vatnsdalsfjöllum, en einnig á Þrælsfelli og Langahrygg á Vatnsnesi. Á hálsinum milli Vatnsdals og Gljúfurár fann ég árið 1990 fölvastör í rennandi blautum flóa. Hún er hvergi fundin annars staðar í sýslunni.

Í suðvesturhluta sýslunnar, inn af Miðfirði og Hrutafirði virðist vera afar lítið af fágætum tegundum og gróður allur mjög hversdagslegur. Þar og á Holtavörðuheiðinni er úthafsloftslagið orðið mjög ríkjandi, mosabembur alls ráðandi á hæðum og brokflóar í dældum. Það er helst ef við skoðum sjávarfitja- og strandgróðurinn að úr rætist. Þannig vaxa bæði marstör og flæðastör við Fjarðarhorn í botni Hrutafjarðar. Marstörin hefur einnig fundist í Kálfshamarsvík á Skaga. Líklegt er að þessar starir séu víðar meðfram ströndinni, þótt þess hafi ekki verið getið. Lágarfi er fundinn við Oddsstaði og Fjarðarhorn í Hrutafirði, og einnig við Kerlingarbjarg og Kálfs-hamarsvík á Skaga. Trúlega mundu þessar sjávarfitjategundir, og trúlega fleiri, finnast ef farið væri kerfisbundið meðfram allri strönd sýslunnar.

Sæhvannar er getið frá tveim stöðum í sýslunni, við Bjarg í Miðfirði, og neðst í Laxárgili á Skagaströnd.

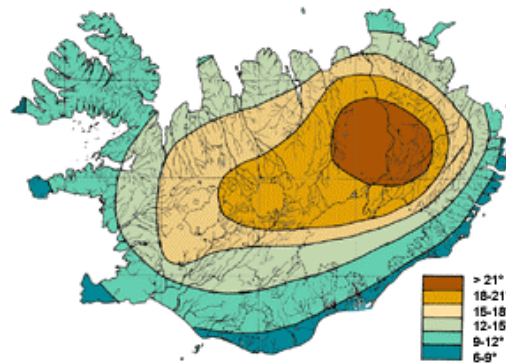

2. mynd. Kort sem sýnir útbreiðslu snjóháðra plantna á Íslandi. Áður birt í Kvískerjabók bls. 91.

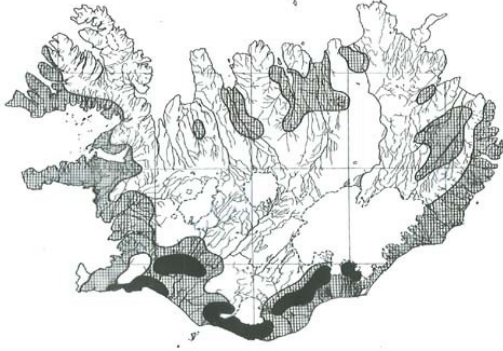
3. Lokaorð

Vissar skýringar má finna á þeim útbreiðslumynstrum sem birtast í Húnavatnssýslu með því að skoða helstu gerðir útbreiðslumynstra yfir allt landið. Á 2. mynd má sjá að úti á Skaga finnast margar þær plöntur sem gera miðlungs kröfur til snjóþekju á veturna (rauðgulur litur), og einnig yst á Skaga örfáar þeirra sem mestar kröfur gera (rauður litur). Þetta skýrir að stórum hluta hvers vegna svo margar tegundir finnast hvergi í Húnavatnssýslu nema á Skaga.

Ef við skoðum 3. mynd má sjá að landræna loftslagið á norðausturlandi teygir anga sína vestur að norðurenda Langjökuls (gulbrúnn litur) og í minna mæli niður á Húnavatnssýslu heiðarnar (drapplitur). Þannig ná fjallavorblóm

3. mynd. Kort sem endurspeglar útbreiðslu landrænna tegunda á Íslandi. Í raun sýnir kortið mesta frost veturna 1971-1980 sem vísi á landrænt loftslag.

4. mynd. Útbreiðsla hitakærra tegunda á Íslandi. Svart sýnir svæði þeirra sem mestar kröfur gera, en skyggð svæði sýna tegundir með víðara þolsvið.

og snækobbi inn á svæði Húnavatnssýslu, og einnig dvergstör, móastör, rauðstör, hvítstör og kollstör. Ef við svo að lokum skoðum útbreiðslu hitakærra tegunda sem þurfa lengri vaxtartíma og hærri árshita en aðrar plöntur, sjáum við að þær vaxa aðeins á Suðurlandi. Þær tegundir sem minni kröfur gera ná hins vegar norður með vestur- og austurströnd landsins, og stinga sér jafnvel niður á sumarheitustu svæðum í inn-sveitum á Norðurlandi. Einnig má greina á sama korti, að einn slíkur blettur er staðsettur innan til í Vatnsdal. Það mun einkum vera klappadúnurt sem veldur þessum bletti á kortinu, en fleiri tegundir munu trúlega styðja hann eins og t.d. efjugras. Þetta gefur vísbendingu um að sumarhiti muni í Húnavatnssýslu trúlega fara einna hæst í innri hluta Vatnsdals. Ég hef þó ekki kannað veðurgögn til að styðja þá tilgátu, en þar sem þetta er láglandasti dalurinn á þessu svæði, sem nær svona langt inn í landið í skjóli hárra fjalla, þá virðist þetta liggja nokkuð ljóst fyrir.

Heimildir

- Guðbrandur Magnússon 1964. Flóra Siglufjarðar og Hvanneyrarhrepps. *Flóra* 2: 51-64.
- Guðbrandur Magnússon 1988. Háplöntuflóra Skagafjarðarsýslu. *Skagfirðingabók* 17: 93-134.
- Helgi Jónasson 1945. Plöntuskrá úr Kelduhverfi. *Náttúrufræðingurinn* 15: 178-185.
- Helgi Jónasson 1972. Flóra Mývatnssveitar. *Acta Botanica Islandica* 1: 32-42.
- Hörður Kristinsson & Helgi Hallgrímsson 1977. Náttúruverndarkönnun á virkjunarsvæði Blöndu. *Orkustofnun, Raforkudeild* 7713. 140 bls.
- Ingimar Óskarsson 1930. The vegetation of the islet Hrísey in Eyjafjörður, North Iceland. *Rit Vísindafélags Íslendinga* 8: 1-20.
- Ingimar Óskarsson 1946. Gróður í Öxarfirði og Núpa-

sveit. *Náttúrufræðingurinn* 16: 121-131.

Ingimar Óskarsson 1949. Háplöntuflóra héraðanna umhverfis Eyjafjörð. Bls. 225-251 í *Lýsingu Eyjafjarðar* eftir Steindór Steindórsson. Bókaútgáfan Norðri, Akureyri.

Náttúrufræðistofnun Íslands, gagnagrunnur plantna og plöntusöfnin.

Stefán Stefánsson 1894. Fra Islands Vækstrige II. Vatnsdalens Vegetation. *Vidensk. Medd. fra den naturhist. Foren.* København.

Steindór Steindórsson 1941. Flóra Melrakkaslétu. *Náttúrufræðingurinn* 11: 64-74.

Steindór Steindórsson 1954. Flóra Grímseyjar. *Náttúrufræðingurinn* 24: 137-143.

Steindór Steindórsson 1964. Flóra Grímseyjar. *Flóra* 2: 89-94

Steindór Steindórsson 1972. Flóra Snæfellsness. Viðaukar. *Flóra* 6: 41-44.

Fræðsluþing um náttúrufar Húnavatnssýslna 10. apríl 2010

Nafn höfundar og stytur titill úrdráttis